

DOKUMENTACJA
BADAŃ KONSERWATORSKICH
PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

Dotyczące:

Sali Obrad UM

w Tomaszowie Maz.

Adres: **Tomaszów Mazowiecki,**

Ul. Polskiej Organizacji Wojskowej 10/16

Sporządził: mgr Jakub Bałtowski

Opoczno 2019

Mgr Jakub Bałtowski, 26-300 Opoczno ul. Dworcowa 3
tel.606792860

Jakub Bałtowski

KARTA IDENTYFIKACYJNA DOKUMENTACJI I ZABYTKU

1.0. KARTA IDENTYFIKACYJNA ZABYTKU I DOKUMENTACJI

NR REJESTRU ZABYTKÓW

Nie dotyczy

1.1. DANE PRZED ROZPOCZĘCIEM PRAC

RODZAJ: BUDYNEK - wnętrza

TEMAT: Prace badawcze

AUTOR nieznany

SYGNATURA (podpis autora, budowniczego na obiekcie) - brak

INSKRYPCJE (napisy wyryte na kamieniu, tynku) - brak

DATOWANIE: nieznane

LOKALIZACJA / MIEJSCE PRZECHOWYWANIA: Tomaszów Mazowiecki,

Ul. Polskiej Organizacji Wojskowej 10/16

TECHNIKA: budynek użyteczności publicznej, murowany z cegły ceramicznej, dach drewniany kryty blachą.

WCZEŚNIEJSZE KONSERWACJE (lub RENOWACJE): TAK

WCZEŚNIEJSZE DOKUMENTACJE: NIE

1.2. ZMIANA DANYCH PO ZAKOŃCZENIU PRAC

DATOWANIE: 1925 r.

AUTOR bez zmian

INSKRYPCJE: bez zmian

TECHNIKA: bez zmian

1.3. DANE O REALIZACJI KONSERWATORSKIEJ

INWESTOR I ŹRÓDŁA FINANSOWANIA – "A3" Architektoniczna Pracownia
Projektowa Bożena Giersz-Adamus

ZLECENIODAWCA: - "A3" Architektoniczna Pracownia Projektowa Bożena Giersz-Adamus, ul. Podchorążych 35c lok. 2, 94-234 Łódź .

WYKONAWCY PRAC: mgr Jakub Bałtowski.

KIEROWNIK ; mgr Jakub Bałtowski.

SKŁAD ZESPOŁU: mgr Jakub Bałtowski.

RODZAJE BADAŃ ORAZ ICH WYKONAWCY:

- Badania stratygraficzne: mgr Jakub Bałtowski.

ZABIEGI W KOLEJNOŚCI WYKONANIA:

W dniach 26 kwietnia 2019 r. przeprowadzono badania stratygraficzne tynków wewnętrznych i stolarki w Sali Obrad UM w Tomaszowie Maz. Wykonano kilkadziesiąt odkrywek sondażowych. W miejscach najbardziej reprezentatywnych wykonano rozwarstwienia warstw stratygraficznych „in situ”.

CZAS TRWANIA PRAC: 26.04-30.05.2019 r.

1.4. DANE O DOKUMENTACJI

STRONY TEKSTU: 11

FOTOGRAFIE: 20

RYSUNKI: -

AUTOR DOKUMENTACJI: mgr Jakub Bałtowski.

DATA I MIEJSCE WYKONANIA: maj 2019 r., Opoczno.

1.Lokalizacja

Nieruchomość znajduje się na obszarze układu urbanistyczno - krajobrazowego miasta Tomaszów Maz. Budynek nie jest objęty ochroną konserwatorską został jedynie wpisany do gminnej ewidencji zabytków.

Cel opracowania

Wnętrze Sali z uwagi na stan zachowania ma być poddany kapitalnemu remontowi.

Wnioski

Sala obrad Urzędu Miasta”, mieści się w budynku „A” przy ul. POW 10/16 w Tomaszowie Maz. Budynek „A” jest budynkiem głównym, który pochodzi z Zespołu Ratusza, został wybudowany 1925 r. Zespół ten nie jest wpisany do rejestru zabytków, natomiast jest wpisany do gminnej ewidencji zabytków.

Sala obrad posiada bogatą dekorację malarską wykonaną przez znanego malarza Jana Bukowskiego. Polichromia składa się z elementów ornamentalnych, umieszczonych na ścianach, filarach międzyokiennych, na podciągach sufitowych, oraz przedstawień figuralnych. Cztery

największe przedstawienia figuralne, to cnoty główne; roztropność (Prudentia), sprawiedliwość (Iustitia), męstwo (Fortitudo) i umiarkowanie (Temperantia). Dwie mniejsze sceny figuralne to alegorie tkactwa i przemysłu.

„Jan Bukowski (1873-1943) ur. w Barszczowicach, zm. w Nowym Targu, malarz i grafik. Studia na Wydziale Prawniczym Uniwersytetu Jagiellońskiego, w latach 1893-1900 w Szkole Sztuk Pięknych w Krakowie u prof. Władysława Łuszczkiewicza, Leona Wyczółkowskiego, Jacka Malczewskiego i Józefa Unierzyskiego. Od 1900 w szkole graficznej Neumanna i Wolffa w Monachium. Współzałożyciel Szkoły Sztuk Pięknych i Przemysłu Artystycznego dla Kobiet w Krakowie, wykładowca w szkole malarskiej Marii Niedzielskiej. Członek Towarzystwa Artystów Polskich „Sztuka”, współorganizator Towarzystwa Polska Sztuka Stosowana. Od 1912 roku profesor w Szkole Przemysłu Artystycznego w Krakowie. Wykonał liczne polichromie w kościołach małopolskich. Projektował także witraże, książki, ekslibrisy. Zdobywca licznych nagród krajowych”
<http://www.kultura.malopolska.pl/record/-/record/aggregated93819;jsessionid=BCD0B54FAB29C0CA723392410952F1C3>.

1. We wnętrzu zachowała się prawie kompletna dekoracja malarska wykonana w technice klejowej (ornamenty), oraz temperowej (przedstawienia figuralne).
2. Zachowała się oryginalna, kompletna stolarka drzwiowa, wraz z ozdobnymi portalami wykonanymi w technice sztukatorskiej. Stolarka i portale zostały wielokrotnie przemalowane . Drzwi farbami olejnymi, portale farbami klejowymi i emulsyjnymi.
3. Nie zachowała się stolarka okienna. Wszystkie okna są współczesne, plastikowe.
4. Do elementów pierwotnego wyposażenia wnętrza należą również żyrandole i kinkiety, boazeria wraz z osłonami grzejników, oraz parkiet dębowy ułożony w tzw. jodełkę.
5. W wyniku remontów zabudowano przeszklonym przepierzeniem emporę znajdującą się nad głównym wejściem, wzdłuż całej ściany. Jak wynika z archiwalnego zdjęcia empora była wsparta na kolumnach.
6. Wszystkie widoczne polichromie zostały gruntownie przemalowane w technice klejowej.
7. Powierzchnie ścian, oraz sufitu zostały pokryte gładzią gipsową i również przemalowane
8. Część polichromii („dywanowe” tła pod ornamentami) została zniszczona. Jej resztki znajdują się pod gładzią gipsową i przemalowaniami.
9. Wykonane odkrywki dowodzą istnienia oryginalnej polichromii pod przedstawieniami figuralnymi. Polichromia oryginalna pod ornamentami została dokładnie szczyzczona. Pozostały jedynie niewyraźne cienie oryginału.
10. Z uwagi na rangę artysty i czytelny stan zachowania polichromii należy przeprowadzić prace konserwatorskie i restauratorskie, które pozwolą zachować unikatowe dzieło Jana Bukowskiego.

Warto nadmienić , że w Krakowie, w Magistracie, również w Sali Obrad znajduje się wykonana przez Bukowskiego w 1928 r. polichromia o podobnym programie ideowym. Polichromia ta została poddana konserwacji w końcu XX w. Pod stropem biegnie fryz z pustymi dziś okrągłymi tarczami, oraz bukietami. Bukiety są przewiązane banderolami, na których umieszczono łacińskie nazwy cnót obywatelskich, m.in. spes - nadzieja, custodia - opiekuńczość, benevolentia - życzliwość, amor patriae - miłość Ojczyzny, magnanimitas - wielkoduszność, virtus - odwaga.

11. Konserwacja tak dużego zespołu polichromii jest bardzo kosztowna. Dlatego należy niezwłocznie rozpocząć starania o wpisanie polichromii do rejestru zabytków, co pozwoli w przyszłości ubiegać się o dotację ze środków publicznych.

STRATYGRAFIA

Ściany

Nr Warstwy	Faza chronologiczna	Charakterystyka warstwy łącznie z ewentualną identyfikacją techniki i kolorystyką	Grubość warstwy
I.	I	Cegła ceramiczna	
II.	I	Zaprawa wapienno-piaskowa, odcień biały	Gruba ok 1,5 cm
III.	I	Warstwa barwna kremowa (grunt)	Cienka<0, 15 mm
IV.	I	Warstwa barwna ciemnobrązowa	Cienka<0, 15 mm
V.	II	Warstwa barwna szarokremowa	Cienka<0, 15 mm
VI.	III	Warstwa barwna szarokremowa	Cienka<0, 15 mm
VII.	IV	Warstwa barwna białokremowa	Cienka<0, 15 mm
VIII.	V	Warstwa szpachłówki gipsowej	Srednia> 2 mm
IX.	V	Warstwa barwna biała-grunt	Cienka<0, 25 mm
X.	V	Warstwa barwna jasnougrowa	Cienka<0, 15 mm

Stolarka drzwiowa

Nr Warstwy	Faza chronologiczna	Charakterystyka warstwy łącznie z ewentualną identyfikacją techniki i kolorystyką	Grubość warstwy
I.	I	Drewno sosnowe	
II.	I	Szpachłówka olejna szara	średnia< 0,5 mm
III.	I	Warstwa barwna olejna szarokremowa	Cienka<0, 15 mm
IV.	II	Warstwa barwna olejna szarokremowa	Cienka<0, 15 mm
V.	III	Warstwa barwna olejna białokremowa	Cienka<0, 15 mm
VI.	IV	Warstwa barwna olejna jasnougrowa	Cienka<0, 15 mm
VI.	V	Warstwa barwna olejna jasnougrowa	Cienka<0, 15 mm
VI.	VI	Warstwa barwna olejna białokremowa, współczesna	Cienka<0, 15 mm

Portale drzwiowe

Nr Warstwy	Faza chronologiczna	Charakterystyka warstwy łącznie z ewentualną identyfikacją techniki i kolorystyką	Grubość warstwy
XI. 1	I	Cegła ceramiczna	
XII.	I	Zaprawa wapienno-piaskowa, odcień biały	Gruba ok 2,5 cm
XIII.	I	Warstwa barwna kremowa (grunt)	Cienka<0, 15 mm
XIV.	I	Warstwa barwna szarobrązowa temperowa(marmoryzacja)	Cienka<0, 25 mm
XV.	II	Warstwa barwna, olejna, szarokremowa	Cienka<0, 15 mm
XVI.	III	Warstwa barwna olejna, szara	Cienka<0, 15 mm
XVII.	IV	Warstwa barwna emulsyjna, jasnougrowa	Cienka<0, 15 mm
XVIII.	V	Warstwa barwna emulsyjna, jasnougrowa	Cienka<0, 15 mm
XIX.	V	Warstwa barwna emulsyjna, kremowa	Cienka<0, 25 mm
XX.	V	Warstwa barwna emulsyjna, kremowa współczesna	Cienka<0, 15 mm

Tabela kolorów

L.p.	Nazwa elementu	Datowanie	Określenie koloru I warstwy barwnej chronologicznej	Technika	Faktura i stopień krycia	Oznaczenie koloru
1.	Drzwi wewnętrzne	1925	Kremowo szary	olejna	Gładka kryjąca, błyszcząca	9010 RAL
2.	Tło ściany bez ornamentów	1925	Jasny ugier	klejowa	Gładka, kryjąca, matowa	9075 Keim Exclusiv
3.	Gzymsy sztukatorskie	1925	Ugrowy ciemny	klejowa	Gładka, kryjąca, matowa	9087 Keim Exclusiv
4.	Linearne podkreślenia gzymsowań	1925	Oranżowo-brązowy	klejowa	Gładka, kryjąca, matowa	9084 Keim Exclusiv
5.	Portale drzwiowe-sztukatorskie	1925	Szaro-brązowy	tempera	Gładka, kryjąca, półmatowa	S 057 Keim Naturstein

Z uwagi na przekłamania kolorystyczne wzorników, oraz niespójne efekty kolorystyczne
mieszalni farb, zakłada się wykonanie próbnych wymalowań
przed podjęciem ostatecznej decyzji. Kolory powinny imitować historyczne
wybarwienia wykonane pigmentami naturalnymi

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

POLICHROMIE

STAN ZACHOWANIA I PRZYCZYNY ZNISZCZEŃ

Trudno obecnie określić stan zachowania oryginalnej polichromii autorstwa J. Bukowskiego, ponieważ jest ona w całości pokryta przemalowaniami, które dość wiernie powtarzają modelunek pierwotny. Dość dobrze zachowane są pod przemalowaniami polichromie figuralne, które zostały namalowane w technice temperowej, co ułatwia zdejmowanie klejowych przemalowań. Polichromie ornamentalne zostały namalowane w technice klejowej i podczas prowadzonych w latach poprzednich pracach renowacyjnych zostały w większości usunięte przez zmycie.

Całkowitemu zniszczeniu uległa polichromia tzw. dywanowa pokrywająca pierwotnie cokołowe powierzchnie wszystkich ścian powyżej boazerii, aż do gzymsu rozdzielającego. Ten element dekoracji został zmyty, zatynkowany szpachlówką gipsową i przemalowany. Przeprowadzone próby oczyszczania wykazały bardzo słaby stan zachowania oryginału. Dodatkowo, brak warstwy rozdzielającej oryginał od przemalowań uniemożliwia bezstratne oczyszczenie powierzchni polichromii.

Z uwagi na zakres ubytków, przemalowania, oraz ogólne zabrudzenie należy przeprowadzić prace konserwatorskie, które umocnią substancję zabytkową, oraz przywrócą temu wnętrzu pierwotny wyraz artystyczny.

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

Niniejszy program zakłada wykonanie konserwacji tynków, pobiał i polichromii

Z uwagi na ogólne zabrudzenie polichromii, uproszczony charakter przemalowania, postępujący proces niszczenia, należy przeprowadzić jak najszybciej prace konserwatorskie, które przywrócą temu wnętrzu pierwotny wygląd.

Proponowane postępowanie

- oczyszczenie wstępne odkurzaczem.
- wykonanie dokumentacji fotograficznej przemałowań
- wykonanie odrysów istniejących przemałowań w skali 1:1
- usunięcie przemałowań na sucho przy pomocy gumek , oraz za pomocą wody destylowanej i gąbek.
- Ewentualne doczyszczenie powierzchni mieszaniną rozpuszczalników organicznych
- Ewentualne doczyszczenie powierzchni niejonowym preparatem myjącym
- Konsolidacja polichromii i tynku
- założenie kitów w miejscach ubytków.
- odtworzenie barwnych pobiał tła.
- retusz istniejącej polichromii.
- Odtworzenie niezachowanej polichromii na podstawie wykonanych odrysów przemałowań, na podstawie odkrytych fragmentów, oraz na podstawie fotografii archiwalnej.
- scalenie kolorystyczne.

OMÓWIENIE TECHNOLOGII I PROPONOWANYCH DO ZASTOSOWANIA MATERIAŁÓW.

- Oczyszczanie powierzchni polichromii na sucho zostanie przeprowadzone za pomocą gąbek WISHAB.
- Preparat niejonowy - Conrad 2000
- Konsolidacja tynków i pobiał zostanie wykonana prep. SILEX - OH firmy KEIM.
- Retusz istniejących fragmentów polichromii (sceny figuralne) wykonany będzie mineralnymi pigmentami artystycznymi firmy KREMER i spoiwem Primal AC 33.
- Do napraw tynków używane będą środki firmy „ Keim„ ;KEIM DECKPUTZ-HISTORISCH-FEIN, KEIM NHL-KALKPUTZ-FEIN, KEIM UNIVERSALPUTZ, KEIM UNIVERSALPUTZ-FEIN.
- Rekonstrukcje polichromii wykonane będą za pomocą farb krzemianowych firmy „Keim“. KEIM OPTIL, KEIM QUARZIL.

OKREŚLENIE MIEJSCA WYKONYWANIA PRAC

Prace będą prowadzone w Sali Narad UM w Tomaszowie Maz.

W przypadku prowadzenia innych prac we wnętrzu Sali Narad należy istniejące polichromie zabezpieczyć przed uszkodzeniami mechanicznymi i osiadaniem kurzu, poprzez osłonięcie folią.

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

Portale drzwiowe

- Mechaniczne usunięcie przemałowań na sucho przy pomocy skalpeli
- Ewentualne doczyszczanie powierzchni mieszaniną rozpuszczalników organicznych
- Ewentualne doczyszczanie powierzchni niejonowym preparatem myjącym
- Konsolidacja polichromii i tynku
- założenie kitów w miejscach ubytków.
- odtworzenie barwnych pobiał tła.
- retusz istniejącej marmoryzacji.
- scalenie kolorystyczne.
- Werniksowanie powierzchni portali werniksem satynowym
-

OMÓWIENIE TECHNOLOGII I PROPONOWANYCH DO ZASTOSOWANIA MATERIAŁÓW.

- Preparat niejonowy - Conrad 2000
- Konsolidacja tynków i pobiał zostanie wykonana prep. SILEX - OH firmy KEIM.
- Retusz istniejących fragmentów polichromii (sceny figuralne) wykonany będzie retuszerskimi farbami olejno-żywicznymi firmy Meimeri
- Do napraw tynków używane będą środki firmy „ Keim„ ;KEIM DECKPUTZ-HISTORISCH-FEIN, KEIM NHL-KALKPUTZ-FEIN, KEIM UNIVERSALPUTZ, KEIM UNIVERSALPUTZ-FEIN.
- Ewentualne rekonstrukcje marmoryzacji wykonane będą za pomocą farb krzemianowych firmy „Keim”. KEIM OPTIL, KEIM QUARZIL, z wykończeniem retuszerskimi farbami olejno-żywicznymi firmy Meimeri

OKREŚLENIE MIEJSCA WYKONYWANIA PRAC

Prace będą prowadzone w Sali Narad UM w Tomaszowie Maz.

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

Stolarka Drzwiowa

Zakłada się przeprowadzić pełną konserwację techniczną stolarki, metodami stolarskimi, wraz z zachowaniem ich konstrukcji, wszystkich charakterystycznych form dekoracji, mechanizmów zamykających, okuć itp.

Stolarka wraz z mechanizmami zamykającymi jest dziełem rzemiosła na bardzo wysokim poziomie podobnie jak inne elementy wystroju, posiada wartość zabytkową i dlatego podlega ochronie. Dlatego proponuje się wszystkie składowe elementy stolarki poddać pełnej konserwacji tak pod względem technicznym jak i estetycznym. W przypadku wykonywania konserwacji stolarki proponujemy;

1. Zdemontować skrzydła drzwi a elementy mocowane na stałe konserwować *in situ*.
2. Wszystkie elementy oczyścić z powłok wtórnych metodą mechaniczną, metodą termiczną lub z zastosowaniem preparatów chemicznych do usuwania powłok malarskich.
3. Drewno strukturalnie zaatakowane przez grzyba należy usunąć.
4. Przeprowadzić dezynfekcję i dezynsekcję drewna standartowymi preparatami.
5. Przeprowadzić ewentualną, miejscową impregnację drewna.
6. Skleić ewentualne pęknięcia listew, płycin (klejem wodoodpornym).
7. Wykonać flekowanie ubytków i wypaczeń drewnem tego samego gatunku.
8. Złącza stolarskie powinny zostać ponownie wzmocnione poprzez klejenie i skręcenie śrubami.
9. Drobne ubytki wykitować kitem trocinowym wodoodpornym,) szpachlówką chemoutwardzalną lub szpachlówką akrylową do drewna
10. Wyrównać, wyszlifować powierzchnię drewna.
11. Zabezpieczyć drewno środkami gruntująco - impregnującymi.
12. Pomalować wyschnięte powierzchnie warstwą gruntu
13. Wykonać wymianę elementów zdegradowanych lub technicznie zużytych.
14. Oryginalne elementy metalowe wyczyścić chemicznie z powłok malarskich i zabezpieczyć farbą zgodną kolorystycznie z oryginalną, brakujące elementy odtworzyć lub uzupełnić
15. Wymalować w kolorze określonym w podsumowaniu badań. Stosować grunty i farby do drewna renomowanych producentów w postaci rozwiązań systemowych.
16. Wykonać ponowny montaż ww. elementów.

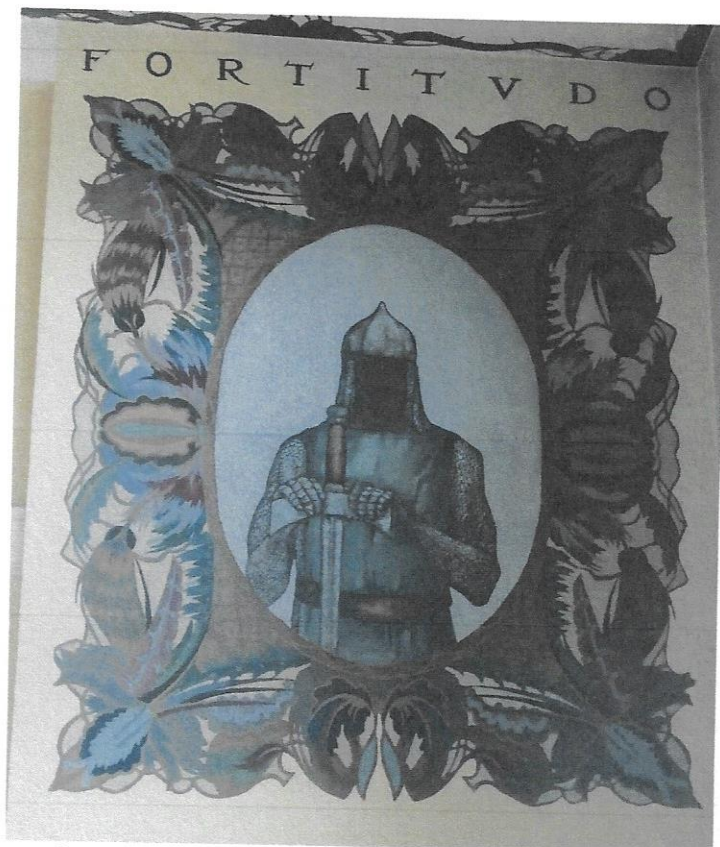

1. Przedstawienie figuralne - Prudentia

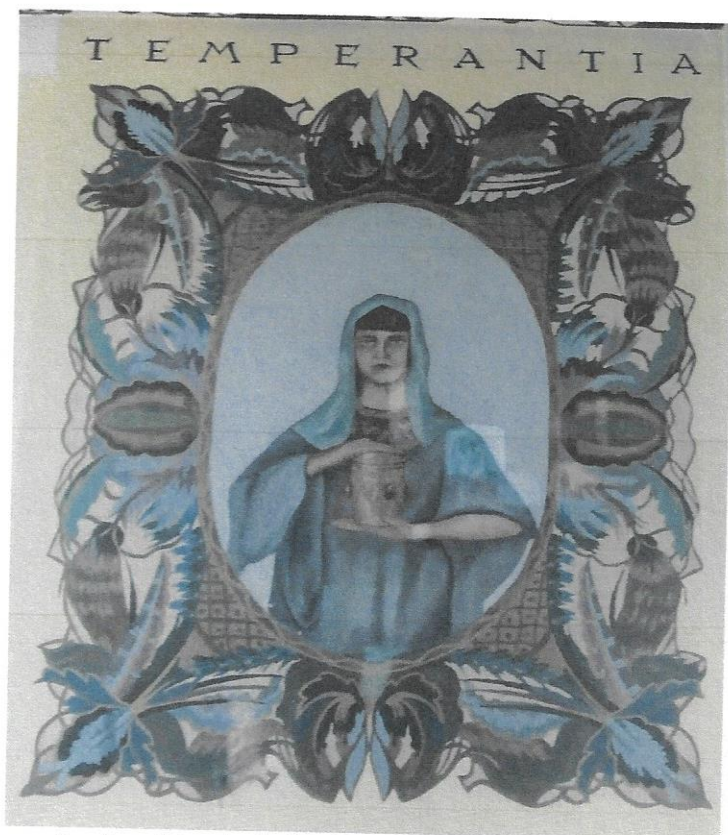

2. Przedstawienie figuralne - Iustitia

3. Przedstawienie figuralne - Fortitudo

4. Przedstawienie figuralne - Temperantia

5. Alegoria tkactwa

6. Widok na dawną empore.

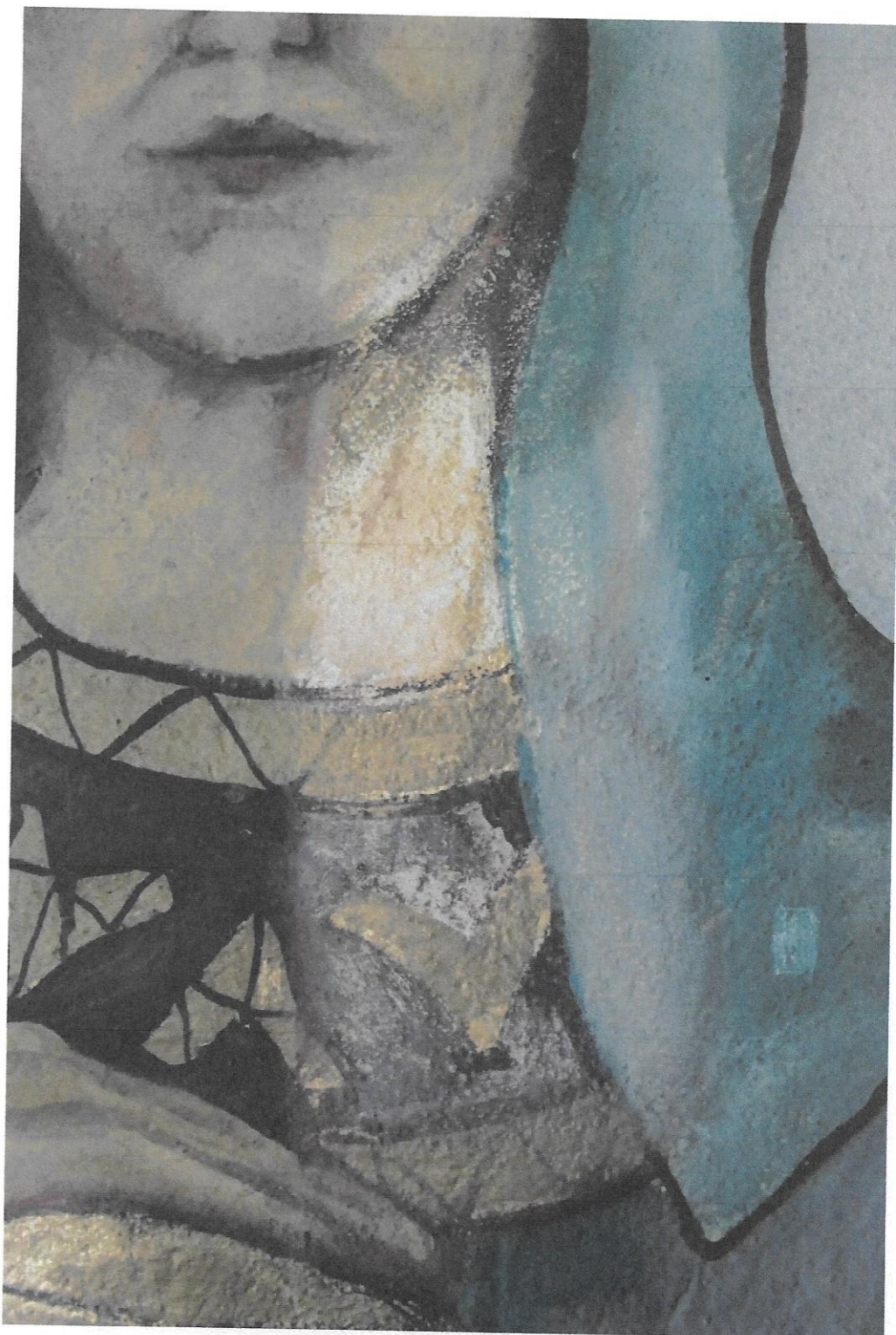

7. Ornamenty międzyokienne

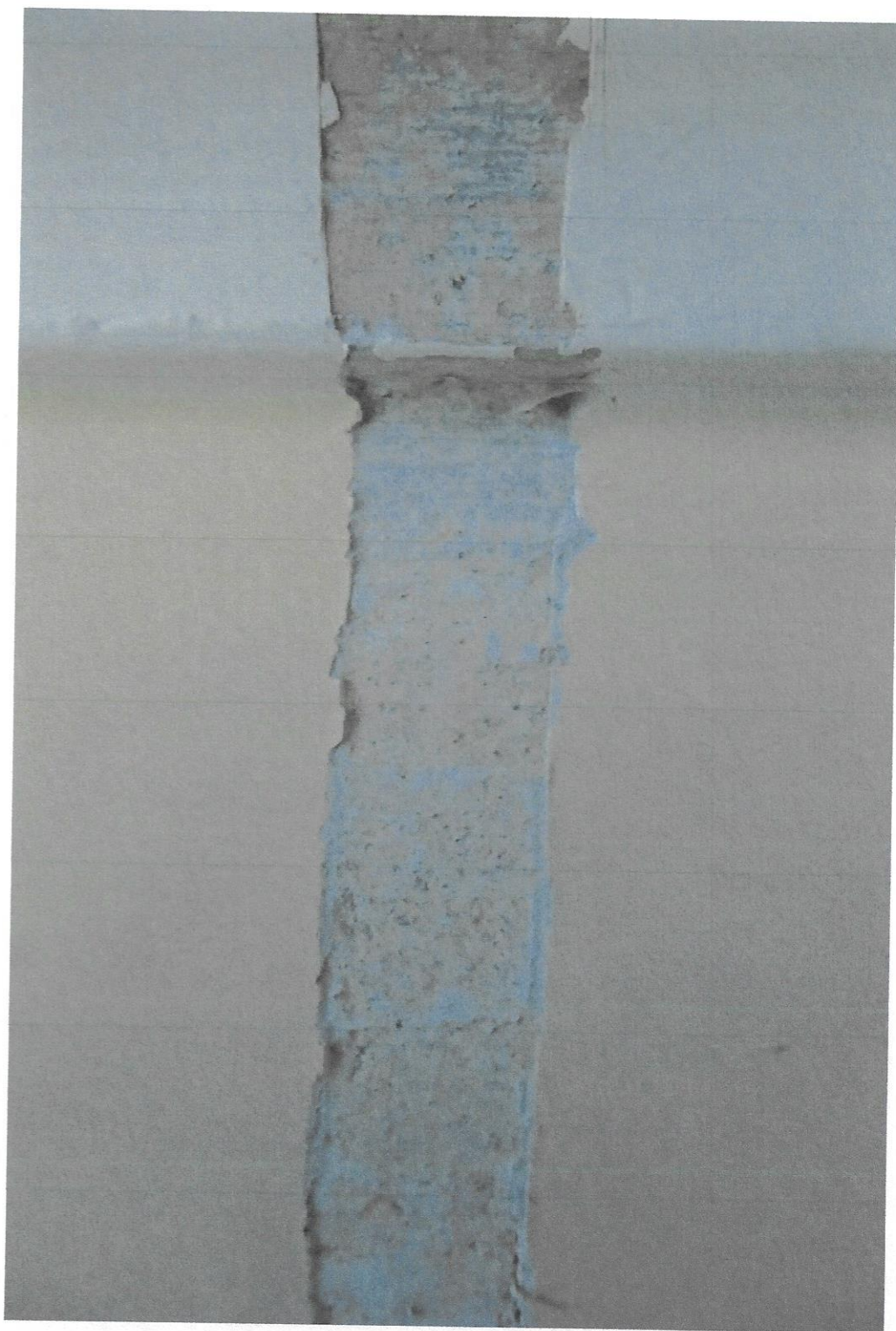
8. Ornamenty na suficie

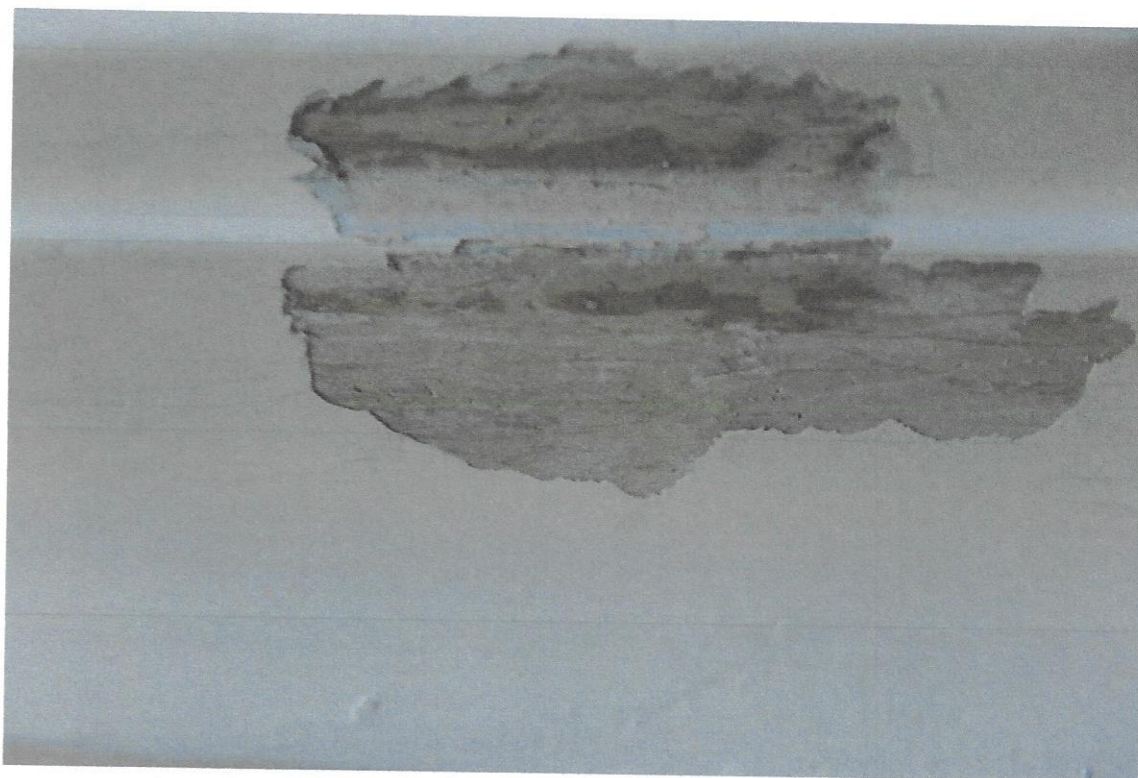
9. Odkrywka na twarzy- Temperantia

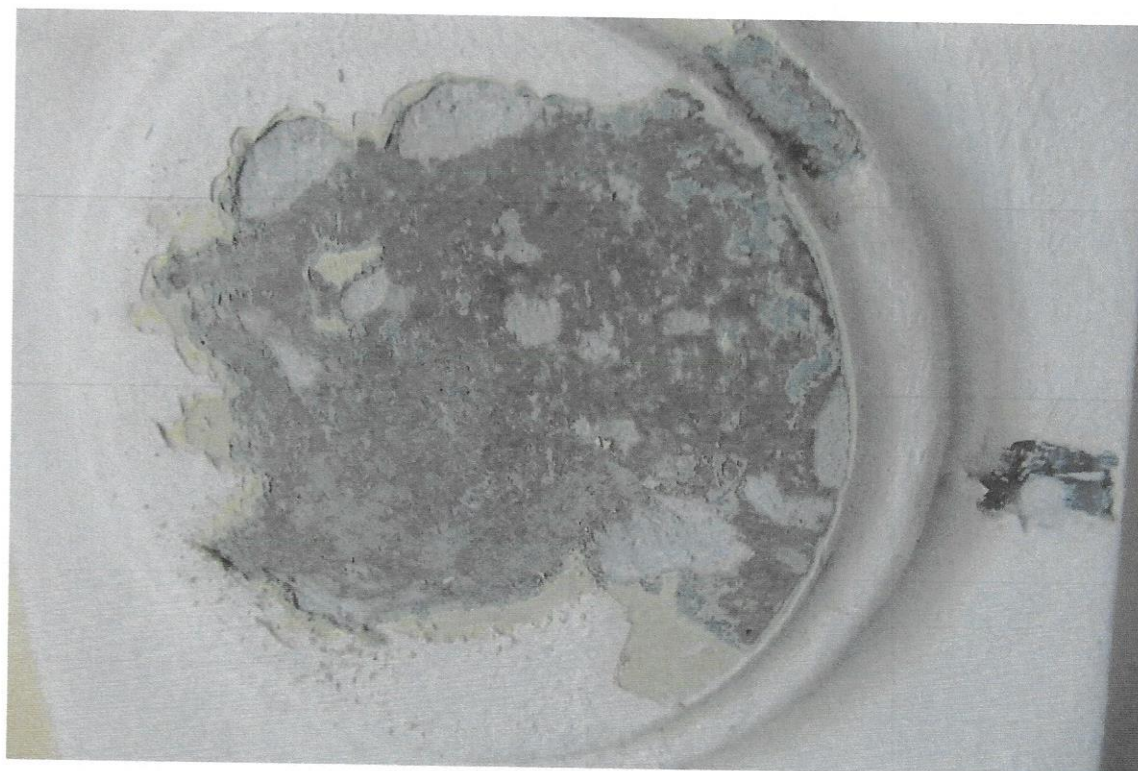

10. Odkrywka na ścianie. Widoczny jasno-ugrowy kolor ściany i nieco ciemniejszy gzymsów.

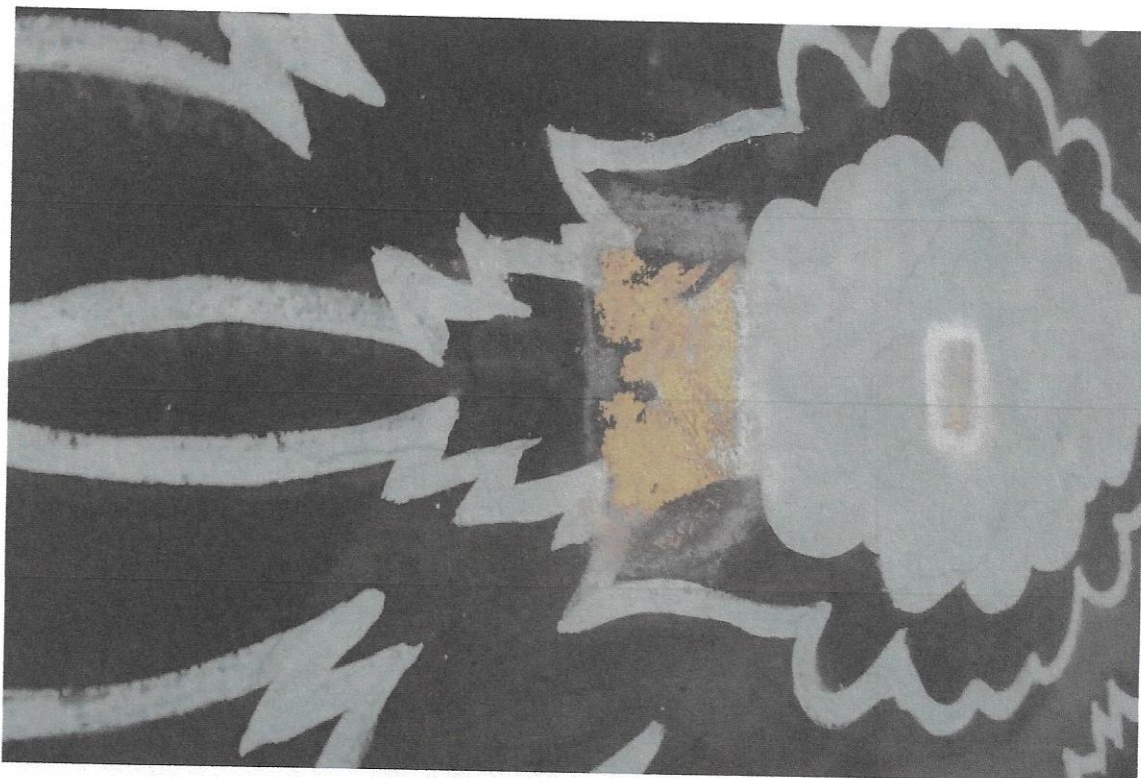

11. Odkrywka na gzymsach. Widoczne pomarańczowo-brązowe linie podkreślające plastykę gzymsów

12. Odkrywka na portalu drzwiowym. Widoczna szaro-brązowa marmoryzacja.

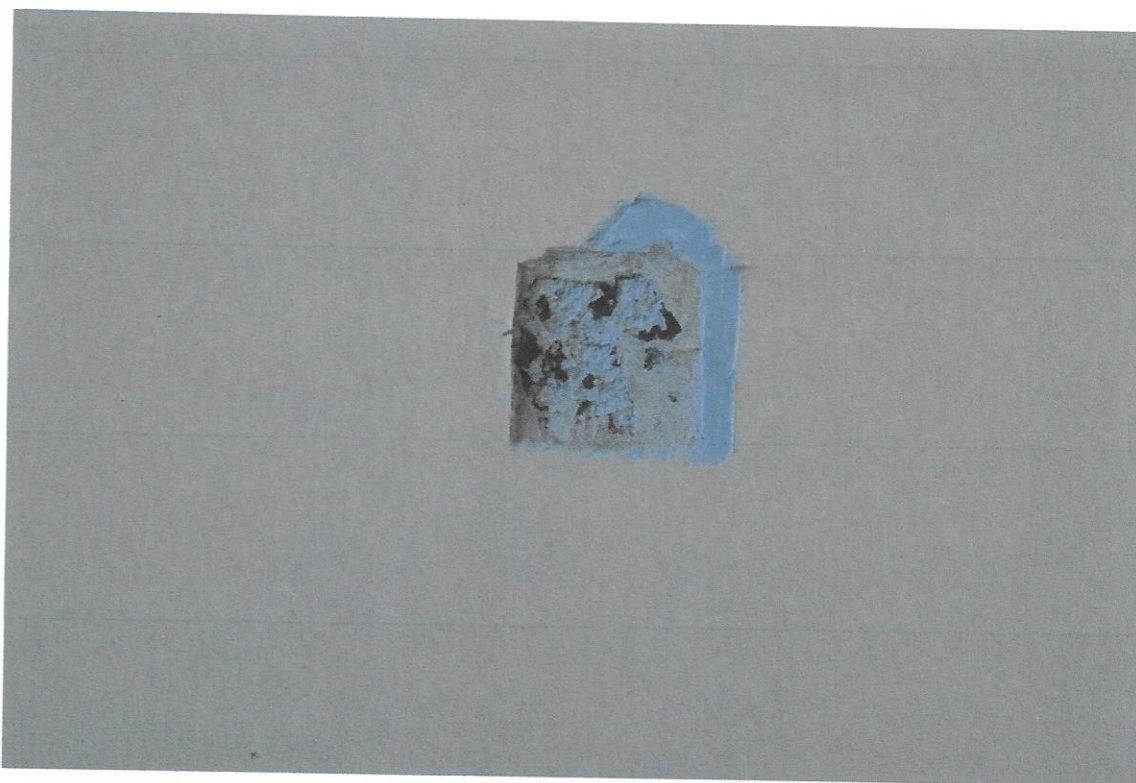

13. Odkrywka na ornamencie międzyokiennym. Widoczny brak warstwy oryginalnej

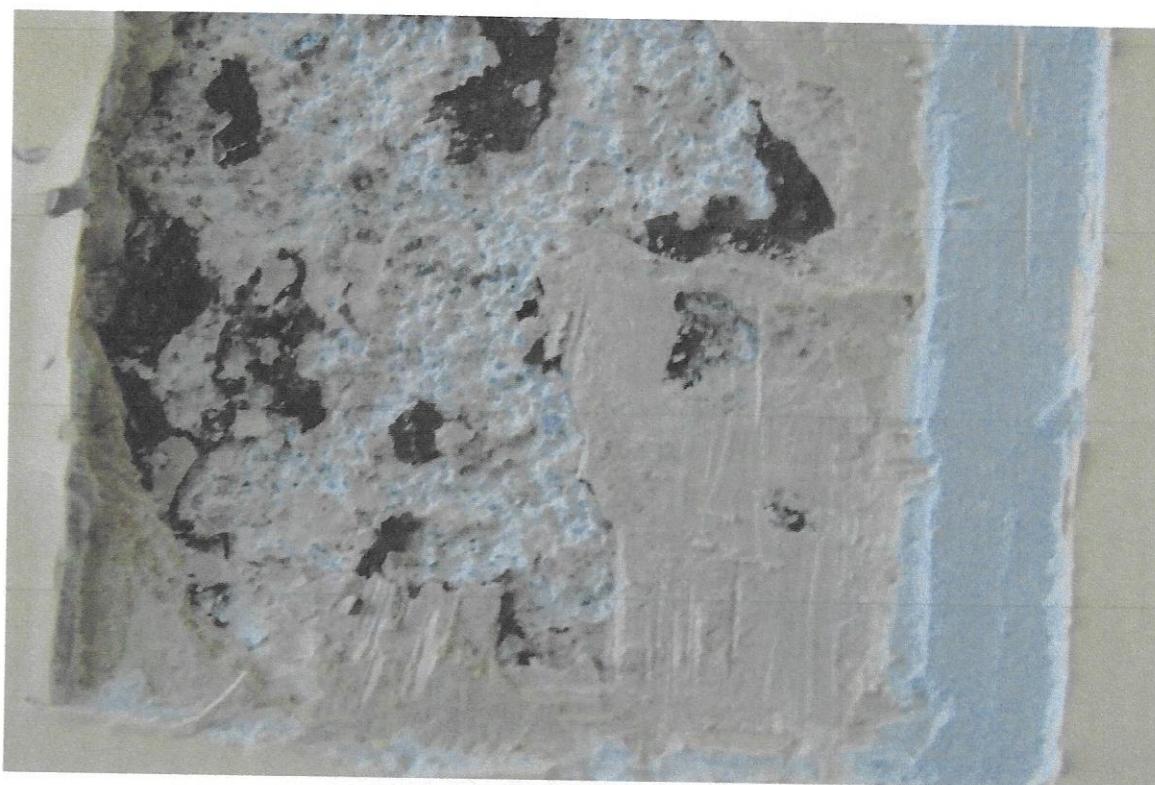

14. Odkrywka na ornamencie międzyokiennym. Widoczny brak warstwy oryginalnej

15. Odkrywka poniżej personifikacji Sprawiedliwości. Widoczne resztki brązowej warstwy tła ornamentalnego tak jak na zdjęciu archiwalnym.

16. Odkrywka poniżej personifikacji Sprawiedliwości. Widoczne resztki brązowej warstwy tła ornamentalnego tak jak na zdjęciu archiwalnym. Powiększenie.

17. Sala Narad w krakowskim Magistracie

18. Odkrywka na skrzydle drzwiowym. Widoczna warstwa pierwotna w kolorze bieli antycznej.

19. Zdjęcie Sali Obrad z czasów budowy; zapewne 1925; brak jeszcze oświetlenia i części boazerii. Brak polichromii portali. Po prawej stronie, u góry widoczna empora wsparta na kolumnach.

20. Zdjęcie Sali Obrad nieco późniejsze. Widoczne żyrandole i kinkiety, oraz kompletna boazeria.